

Rocznik Slawistyczny, t. LXXIII, 2024

ISSN 0080-3588

DOI: 10.24425/rslaw.2024.151859

Václav Blažek*

Ústav jazykovědy a baltistiky
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
BrnoSl. **ryba* v kontextu indoevropské ichtyonymie¹

0. Zděděný indoevropský ichtyonymický lexikon je poměrně omezený (viz např. Feist 1913: 186–87; Schrader/Nehring 1923: 316–323; Thieme 1953: 551–566, 573–76, 581–582; Hamp 1973, 1974; Diebold 1976, 1985; Mallory 1983; Adams 1985; Mallory/Adams 1997: 204–205; Mallory/Adams 2006: 146–48). Byly identifikovány dva nezávislé generické termíny s významem, ‘ryba’, zastoupené alespoň ve třech větvích: (a) západní: latinsko-germánská izoglosa **pi-s(ĕ)i-/ *pis(ĕ)o-* & pre-kelt. **peis(ĕ)o-*; (b) centrální **d^hg^huH-*: arm. *jowkn*; ř. *ιχθυς*; lit. *žuvìs*, dial. *živìs*, *živė*, *zivìs* (Zietela), lot. dial. *zuvs* či *zuve*, standardní lot. *zivs*, prus. [EV] *suckis* ‘vysch’ [Fisch], ak. pl. *suckans* = dem. **zuvika-*. V ostatních větvích se objevují izolované termíny jako indo-írán. **matsja-* (viz §2.6.1.), toch. B *laks* (viz §2.2.1.) či het. *parhūuajā-* ‘ryba’?, utvořené snad od slovesa *parh-* ‘pospíchat, jet tryskem; honit, lovit, štvát, pronásledovat, stíhat; vyhnat, útočit’ (Kloekhorst 2008: 634–35; Weeks 1985, 48), buď jako objekt lovu nebo pro svou pohyblivost (sr. §2.5.1.). Alb. *peshk*, pl. *peshq/pishq* bývá obvykle chápáno jako

* Prof. RNDr. Václav Blažek, CSc, Department of Linguistics & Baltic Studies, Masaryk University, Brno, Czech Republic.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6797-7188>.

e-mail: blazek@phil.muni.cz.

¹ Článek vznikl s podporou Specifického výzkumného fondu Masarykovy univerzity č. 2817. Děkuji Stefanu Zimmerovi a Johnu D. Bengtsonovi za cenné poznámky a Haraldu Bichlmeierovi za zprostředkování nedostupné literatury. A musím též připomenout svědectví zkušených rybářů zprostředkované Marinou Valentsovou o rybách, které se zahrabávají do dna evropských toků a jezer.

latinská výpůjčka (Meyer 1891: 329; Huld 1984: 103; Orel 1998: 316–317). Snad jen Hamp (1961: 256–257) hájil zděděný původ slova *pishq*, později (Hamp 1973: 510) se pokusil odvodit též plurálovou formu *pishk* z **piksk-*, neboť samotné ie. **sġ* regulérně pokračuje v alb. *h*.

1. Slovanský generický termín **rŷba* je dobře doložen ve všech slovanských jazycích:

Stsl. *ryba* ‘*ṛyθŷ*’ [Ostrom., Zogr., Mar., Supr.], bulh. *riba*, mak. *riba*, sch. *rĭba*, sln. *riba*, slk., č., h- & dluž., pol. *ryba*, plb. *rāibo*, kaš. *rěba*, br., ukr., r. *rŷba* ‘fish’ (Vykypl, ESJS 13: 786; BER 6: 243–245; Snoj apud Bezlej 1995, 3: 177; Gluhak 1993: 526; Polański 1976: 626–27; VasmerEt 3: 525–526). Maď. *riba* ‘druh malé ryby’, obvykle ‘ouklej / Alburnus alburnus’, pochází ze zdroje sch. nebo sln. typu (EWU 2: 1266).

2.0. Během 120 let mezi roky 1895 a 2015 bylo předloženo následujících devět etymologických pokusů, které jsou zde uspořádány v chronologickém pořadí:

2.1.0. Pogodin (1895: 328, č. 2) srovnal sl. **ryba* se sthn. *rŷppa*, *rŷpa*² ‘housesenka’, *rŷbpa* ‘pulec; mořská ryba’³, něm. *Raupe* ‘housesenka’, a dále lat. *rubēta* ‘jedovatá žába, žijící v křoví’, s tím, že odmítl odvození *rubēta* z lat. *rubus* ‘červený’. Uhlenbeck (1901: 290), Mikkola (1902: 279) či Schrader/Nehring (1923: 319) přijali toto slovansko-germánské srovnání, ale bez latinské paralely, se kterou operoval Pogodin. K lat. *rubēta* dále viz Walde/Hofmann 1938–1956, 2: 445.

Komentář:

2.1.1. Předložené germánské paralely ke sl. **ryba* se omezují na kontinentální západní germánštinu (možná s výjimkou faer. *rupa* ‘druh vši červené barvy / *Aca-rus littoralis*’ – viz Young/Clewer 1985: 467). Kroonen (2011: 282) uspořádal tyto formy do tří skupin:

**rŷbbōn-* > střhn. *rŷp(p)e*⁴ f. ‘mník; housesenka’, něm. *Raupe*⁵ ‘housesenka’, *Aalraupe*, falc. dial. *raupe* ‘mník / Lota lota’.

**rŷpōn-* > střdn. *rŷpe* ‘ochlupená larva’, v. niz. *ruype* ‘housesenka’, niz. dial. *ruip* id., z. frís. *rŷp* id., sr. též v. frís. *rŷp(e)*, Wangerooze *rŷp*, s. frís. *rip*, *ruup* id. (WOS 3: 72).

**rŷbbōn-* > střhn. *ruppe* f. ‘housesenka, mník’, něm. *Ruppe* f. ‘mník’, falc. *Ool-rapp*, *-ropp*, *-rupp* id., *Ruppe* f. id., duryň. *roppe*, *ruppe* ‘housesenka’.

Kroonen (2011: 282–83) přesvědčivě vysvětlil tyto varianty aplikací Klugeho zákona k *n*-kmenům, jež ho vedla k rekonstrukci pragermánského paradigmatu

² Ve skutečnosti, střhn. *rŷpe* ‘housesenka’ (MhdWb II.1, c. 822).

³ Ve skutečnosti *ruppa* (13. st.), glosováno jako ‘allota, alopida, gobio, rubeta, tructa’ (Schuhmann, EWAhd VII: 820).

⁴ Schumann (EWAhd VII: 821) odmítá existenci střhn. *rŷpe* ‘mník’ s *ū*; připouští pouze střhn. *ruppe* f. ‘housesenka; mník’.

⁵ Může být středodolnoněmeckého původu (MhdWb II.1: 822).

**rūbō*⁶, gen. **ruppaz*. Jeho řešení platí i v případě, že střhn. zachovává poze formu *ruppe* s krátkým *u* a (horno)německé *Raupe* je dolnoněmeckého původu. Pro dlouhé *ū* je dostatek důkazů mezi dolnoněmeckými, nizozemskými a frískými daty.

Příbuzno může být i faer. *rupa* ‘druh vši červené barvy / *Acarus littoralis*’ (viz Young/Clewer 1985: 467 s odkazem na ms. *Dictionarium Færoense* od J.C. Svabo, sepsaný kolem r. 1770), ač např. de Vaan (2000: 152) k tomuto izolovanému dokladu zaujímá skeptické stanovisko. Na druhé straně, sémantický posun od ‘housesky’ k ‘červené vši skalní’ může být v tvrdém ostrovním klimatu pochopitelný.

2.1.2. Klíčovou otázkou je, co má společného ‘houseska’ a ‘mník’, jestliže je pojmenovává tentýž termín? Jedna možná odpověď jsou ‘chloupky’ či ‘štetiny’, typické pro housesky, a ‘vousek’, charakteristický pro mníky. To však není jediná možnost. Dalším společným rysem je schopnost hloubení otvorů v půdě, již jsou známy housesky některých nočních motýlů (můr)⁷, a vytváření jakýchsi děr či nor v písku, jílu nebo bahně na dně jezer ze strany mníků⁸.

2.1.3. Vztah mezi generickým pojmenováním ‘ryby’ a ‘housesky’ může být ilustrován srovnáním v. írán. **kapā-* ‘ryba’ > sogd. (buddh.) pl. *kp’yšt(h)*, *chwar. kb, kyb*, chot. *kava-* ‘fish’, oset. *kæf* id., pašto *kab* id., pl. *kabān, kabūna*, vedle *kabə* ‘úhoř’ etc. (Abaev 1: 576; ESIJ 4: 241–42) oproti véd. *kapanā-* ‘houseska’ [RV 5.54.6] a lot. *kāpe* ‘houseska’. Mayrhofer (EWAI 1: 299) se pokusil tyto formy etymologizovat na základě lit. *kópti, kópiu, kópiu* ‘šplhat; chytat, brát’, lot. *kāpt, kāpu, kāpt* ‘šplhat; osedlat (koně)’, vedle z. írán: parth. *kft, qft*, zor. pahlavi *kpt(n)* ‘padat’, balučí *kapag, kapta* ‘id.; přihodit se’. Východobaltská slovesa dovolují interpretovat lot. *kāpe* ‘houseska’ jako ‘šplhoun’, ale jejich původní význam byl zjevně ‘chytat, držet’, jak potvrzují i paralely v lat. *capiō, -ere* ‘držet, chytat, vzít, zvítězit’, ř. *κάπτω* ‘hltať polykat’, gót. *at-hafjan* ‘sejmout, sundat’ aj., vše od kořene **keH₂p-* (Smoczyński 2018: 584–585; Kümmel, LIV: 344–345), které nemohou být spojovány s véd. *kapanā-* ‘houseska’, neboť to nevykazuje žádné stopy po přítomnosti laryngály. Na druhé straně, íránské sloveso **kap-* ‘padat’ je také těžko slučitelné s ie. slovesem **keH₂p-* ‘chytat’ a též jeho přípdná sémantická souvislost s v. írán. **kapā-* ‘ryba’ a véd. *kapanā-* ‘houseska’ je pochybná.

⁶ Boutkan/Kossmann (1998: 5–11) rekonstruovali praformu **rup-*, kterou spojovali s lat. *rēpō* ‘plazit se’; lit. *rēplióti, roplióti* ‘plazit se’, lot. *rāpāt, rāpt* id., prus. *rīpeiti* ‘folget’, *serrīpimai* ‘erfahren’ (Pokorný 1959: 865; Kümmel, LIV 500: ?**reH₁p-*). S ohledem na neslučitelný vokalismus interpretovali tyto formy jako substrátové. De Vaan (2000: 159, 168–69, 171) rekonstruoval **rūpō*, které etymologizoval na základě něm. dial. (Švýcarsko) *rupp* ‘s hrubými vlasy či chlupy’, stisl. *rufinn* id.

⁷ Darby 1958: 41; viz <https://en.wikipedia.org/wiki/Moth> [citován stav z 19.05.2024].

⁸ McPhail/Paragamian 2000: 16; viz <https://en.wikipedia.org/wiki/Burbot> [citován stav z 19.05.2024].

2.1.4. Ve hře je však jiné sloveso, které by mohlo být lepším kandidátem k etymologizování v. írán. **kapā-* ‘ryba’ a véd. *kapanā-* ‘housesenka’, totiž sl. **kopati* > stsl. *kopati*, -ajq ‘kopat, obdělávat půdu’; prus. *enokpts* ‘pohřbený’ (Valčáková, ESJS 6: 335); írán. **kap-* > klas. pers. *kāftan* / *kāv-* ‘rozštěpit, roztrhnout; kopat’; sariqoli *kawd* / *kaw-* ‘kopat’; yaghnobi *kow-*, part. *kowta-* ‘hledat; kopat’ (ESIJ 4: 224–225). Sr. též sch. ichthyonymum *kopač* ‘mořan ryjící {sic}/ *Pagellus mormyrus*’ (Hirtz 1956: 172; Orel 1995: 165), vedle obecného významu ‘kopáč’, rozšířeného ve většině slovanských jazyků, např. csl. *kopačъ* ‘fodiens, cultor’, jež je utvořeno ze sl. **kopati* ‘kopat’ (ESSJ 11: 12–13, 18–20).

2.2.0. Petersson (1915: 96) preferoval motivaci podle barvy či vzoru zbarvení, kterou připisoval stisl. *rjúpa* ‘tetřev’ (de Vries 1962: 449; jeho srovnání s fiktivním lit. **raūbas* ‘graugesprenkelt’ je chybné: správně má být *raibās* ‘pestrý, strakatý, kropenatý, skvrnitý’, od slovesa *ribēti* ‘zářit, třpytit se’ – viz Smoczyński 2018: 1053), lot. *rubenis*, *rubins*, f. *rubeniene* ‘mladý tetřívka / Tetrao tetrix’ (ME 3: 552).

Komentář:

2.2.1. Sémantická motivace založená na barvě může být vskutku společná pro označení ryb i ptáků (a dalších živočichů), např. střir. *erc* ‘kropenatý, tmavorudý; losos, pstruh, ještěrka, kráva’, kym. *erch* ‘kropenatý’ & střir. *orc* ‘losos’, sthn. *forhana* ‘pstruh’; ř. *πέρκος* ‘poštolka, krahujec’, *πέρκη* ‘okoun’ etc. (Pokorny 1959: 821; Adams, EIEC 604).

Jako příklad sémantického vývoje od barvy či vzoru zbarvení k obecnému termínu ‘ryba’ může posloužit toch. B *laks*⁹, pl. *läksi* ‘ryba’ (Adams 2013: 590), které bývá spojováno s ichthyonymem ‘losos’ a jemu blízkých v několika ie. větších: germ. **lahsa-* m. > stisl. *lax*, stang. *leax*, sthn. *lahs*; balt.¹⁰: lit. *lāšis* m., *lašiša* f., lot. *lasis*, prus. *lalasso*, corr. *lasasso*; sl. **lososъ* > sln. *lōsos*, slk. *losos* (> maď. *lazac* id. – viz EWU 2: 877), č. *losos*, pomslv. *lōsos*, pol. *losos*, br. *lasós*, ukr. *losós*, r. *losós*, vše ‘losos’, vedle oset. *læsæg* ‘pstruh obecný / *Salmo trutta*’ a arm. *losdi* ‘pstruh duhový / *Oncorhynchus mykiss*’ < **lōk-* + *di* ‘tělo’ (Adams/Mallory, EIEC 497: **lōks*, gen. **lōksós*), vše utvořeno od primárního významu ‘skvrnitý, kropenatý’, sr. lit. *lāšas* ‘kapka; rampouch; skvrna’, *lašėti* ‘téci, kapat’, lot. *lāse* ‘malé množství tekutiny (voda, mléko, polévka); skvrna, barevná skvrna’ (Smoczyński 2018: 670–672), r. *losá* & *lāsa* ‘skvrna’; skt. *laša-* ‘pryskyřice, guma’; arm. *lac* ‘slza’ < **lōks-* (Blažek/Čeladín/Běťáková 2004: 113; Witczak

⁹ Poněkud odlišnou interpretaci navrhl Pinault (p.c. 2018), když se pokusil vysvětlit toch. B *laks* z praformy **lukso-* ‘světlý, zářící’. Ačkoliv by to znamenalo oddělení toch. ichthyonama od ie. **lōks*, gen. **lōksós* ‘losos’, motivace barvou zůstává. Zobecnění jména konkrétní ryby má analogii např. v gruz. *kałmaxi* ‘pstruh’: svan *kałmax* ‘ryba’ (Blažek/Čeladín/Běťáková 2004: 113).

¹⁰ Baltický původ je zřejmý v případě baltско-finského označení ‘lososa’: bf. **loše* > fin., karel.-olon. *lohi* (> r. *lox* id.), ludi-veps. *lohi*, vot. *lēhi*, est. *lõhi* id., a proto-saami **lōsē* > L *luossa*, N *luossá*, I *luosa*, Nrt. *luoss*, Kld. *lüss* ‘losos’ (SKES 2: 300; Hofírková/Blažek 2011: 54, n. 16).

2004: 131–37, jenž rozvinul ideu Diebolda (1976: 363–365; 1985: 57) o zahrnutí takových románských ichtyonym jako stfr. *loche*, dial. *loque*, prov. *loco*, ital. *locc (i)a* ‘mřenka, piskoř’ < **locca* < lat. **lócica*, vedle ital. *lasca* ‘sladkovodní ryba’ < lat. **lóxica*).

2.2.2. Kroonen (2013: 411) demonstroval, že stisl. *rjúpa* ‘tetřev’, jenž může být promítnut do pgerm. **reupōn*, lze odvodit z onomatopoeického slovesa **rup(p)-ōn* > stisl. *ropa* ‘říhat; křičet, tokat (o tetřevích)’, střniz. *roppen* ‘říhat’. Přirozeně, pojmenování ptáků podle jejich typických zvuků je časté, zatímco v případě ryb zcela výjimečné, vždyť představují symbol mlčenlivosti¹¹.

2.3.0. Loewenthal (1927: 147) rekonstruoval hypotetickou praformu **urmb^hā* na základě řecké glosy označující jakýsi typ meče užívaný Thráky: ρομφαία· Θράκιον ἀμυντήριον, μάχαιρα, ξίφος ἢ ἀκόντιον μακρόν [Phylarch. Fr. 57 J]. Sémantická motivace by měla vycházet z podobnosti meče a některých ryb.

Komentář:

2.3.1. Z pohledu sémantické typologie lze citovat např. ang. *swordfish* s transparentní strukturou.

2.3.2. Z Loewenthalovy hypotetické praformy **urmb^hā* by vzniklo psl. ⁺*ręba*, nikoliv ale **ryba*.

2.4.0. Vaillant (1929: 123) hledal původ slova **ryba* ve slovese **ryti* ‘kopat, rýt’.

Komentář:

2.4.1. Toto řešení explicitně odmítl např. Brückner (1934–1935: 272) nebo Vasmer (1950: 453). Ale předpokládaná sémantická motivace by neměla být odmítnuta *a priori*. Např. srbochorvatská ichtyonyma označující ‘Chondrostoma nasus’, jmenovitě *rijač* / *rijać* / *rujač* m., a *rijnica* / *rujnica* f. (Hirtz 1956: 355; Usačeva 1975: 92), jsou odvozena přímo od slovesa **ryti* ‘kopat, rýt’. Jiný příklad byl zmiňován v §2.1.4: sch. *kopač* ‘mořan ryjící / *Pagellus mormyrus*’ (Hirtz 1956: 172; Orel 1995: 165), vedle jeho obecného významu ‘kopáč’, obvyklého ve většině slovanských jazyků, např. csl. *kopačъ* ‘fodiens, cultor’, je utvořeno od sl. **kopati* ‘kopat’ (ESSJ 11: 12–13, 18–20).

2.4.2. Orel (1995: 165) soudil, že by zde měl být uplatněn psl. sufix abstrakt **-bba*, odpovídající lit. *-yba*. Výsledné substantivum by pak mělo podobu ⁺*ryj**b**ba*.

2.5.0. Mladenov (1941: 560) spekoval o sémantickou motivaci ‘rychlý’ praslovanského slova **ryba*, když východisko hledal v adj. **ryxlъ* ‘rychlý’.

¹¹ Přirozeně existují také výjimky jako ‘hvízdající’ ryby, ve slovanštině např. bulh. *piskal*, sch. dial. *piskavac*, *piskor*, *piškor* etc., sln. dial. *piskór*, *piškoř*, *piškúr*, slk. *piskor*, dial. *piskar*, č. *piskoř*, hluž. *piskoř*, dluž. *piskoř*, pol. *piskorz*, r. *piskún*, *piskár*, *piščuxa* etc., ukr. dial. *pyskar*, *pyskór*, *pyskúr*, br. *piskun*, vše ‘piskoř pruhovaný / *Misgurnus fossilis*’, utvořeno ze slovesa typu č. *piskat*, r. *piščat* ‘pískat, hvízdát’; dále lit. *pyplýs* ‘piskoř’ vs. *pỹpti* ‘pískat, hvízdát’, lot. *pīka*, *pīkste* ‘piskoř’ vs. *pīkstēt* ‘svištět’, něm. *Piepaal* ‘piskoř’, doslova ‘hvízdající úhoř’ etc. (Kolomiec 1983: 37–38).

Komentář:

2.5.1. Mezi slovanskými jmény ryb se skutečně objevuje několik ichthyonym motivovaných významem ‘rychlý’, např. pol. *bystrzanka*, r. *bystrjanka* ‘ouklej obecná / *Alburnus alburnus*’, br. *bystrjak*, ukr. *bystraš*, r. *bystrjánka* ‘*Alburnoides bipunctatus*’ (Usačeva 1976: 85, 99–100) či sch. *bistrajnga* / *bistranga* / *bistranka* ‘pstruh obecný potoční / *Salmo fario* nebo *Salmo trutta morpha fario*’ (Hirtz 1956: 40–41) – vše ze sl. **bystrъ* ‘rychlý’. Dalším ‘rychlým’ ichthyonymem je sch. *brzac* / *brzak* / *brzan* / *brzaš* ‘ouklej obecná / *Alburnus alburnus*’ (Usačeva 1976: 85; Hirtz 1956: 54) vs. *brъz* ‘rychlý’.

2.5.2. Podle Orla (1995: 165) by výsledná formace měla mít podobu ⁺*ryšьba*, která je těžko slučitelná s reálnou formou **ryba*.

2.6.0. Jakobson (1952: 306; 1959: 268; 1962: 546–548 / 1967: 239) uvažoval o vývoji předlovanské sekvence **ūrC* > sl. **ryC*, analogicky k vývoji **ārC* > **raC*. Pokusil se ilustrovat toto hypotetické pravidlo, když odvodil sl. **lydьko* ‘lýtko’ z **ūldo* a dále je srovnal s prus. *aulis* ‘holeň’, lit. *aūlas* ‘holinka’. Jakobson (1962: 549) přidal staroseverské ženské jméno *Ulfheiðr*, adaptované do staré ruštiny jako *Lybedь* (sr. VasmerEt 2: 539). Na základě výše formulovaného pravidla segmentoval sl. **ryba* na kořen **ūr-* ‘voda’ (sr. prus. *wurs* / **ūras* / ‘rybník’; stsev. *ūr* ‘mrhnutí, mžení’, lat. *ūrīnor*, *-ārī* ‘potápět se pod vodu’ aj. – viz Pokorný 1959: 80–81; NIL 715–717), rozšířený sufixem **-b^hā*, jenž často tvoří jména různých živočichů v ie. jazycích (Brugmann 1906: 386–389). Jakobson také přidal řecké ichthyonym *ὀρφός* [com.; Arist.] ‘velká mořská ryba rodu okounovitých / *Serranus gigas* či *Polyprion cermum*’, s variantami *ὀρφός*, *ὀρφος* [Arist.], jež projektuje do praformy **uor-b^{ho}*.

Komentář:

2.6.1. Generické termíny pro ‘rybu’ motivované jejich přirozeným vodním prostředím nejsou ojedinělé, sr. např. pranach. **č̣āre* ‘ryba’ > čeč. *čāra*, inguš *čqāra*, batsbi *čarē* id. vs. pralezgi **čāIrV-* ‘mokrý, vlhký’ > arči *ča:Irā-* id., vše ze s.kavk. **č̣HārV* (NCED 385), nebo indo-írán. **matsiā-* ‘ryba’ > véd. *mātsya-*, ml. avest. *masiia-*, parth. *m’sy’g* / *māsīg*/, pers. *māhī*, kumzari *mī* id. (EWAI 2: 297–298) vs. ř. *μαδάω* ‘být navlhlý’, *μαδαρός* ‘vodnatý’, lat. *madeō* ‘být vlhký’ (Pokorný 1959: 694; de Vaan 2008: 358: **meH₂d-* vs. **mH₂d-*). Stejnou sémantickou motivaci předpokládá Thieme (1953: 47/581) pro latinsko-germánskou izoglosu **pis^(k)i-* / **pis^(k)o-* & pre-kelt. **peis^(k)o-* ‘ryba’ (Pokorný 1959: 796), konkrétně {v aktuální rekonstrukci} z **H₂p-isko-*¹², tj. nulový stupeň od **H₂ep-* ‘voda, řeka’, jenž může být identifikován např. ve véd. *dvīpā-* ‘ostrov’ < **dui-H₂pó-* (EWAI 1: 81–82, 769), plus derivační sufix **-isko-* (Brugmann 1906: 501–503, §384). Nicméně, byla předložena i alternativní řešení (viz Hamp 1973: 507–511; Adams, EIEC 604; EWAhd III: 319–322).

¹² Sr. střir. *esc* ‘voda’, *escung* ‘úhoř’ = ‘vodní had’.

2.6.2. Pravidlo **ūrC* > Sl. **ryC* formulované Jakobsonem je v principu možné, ale jeho jediný apelativní příměr je poněkud pochybný. Slibnější jsou příklady adaptace některých vlastních jmen: staroseverské ženské jméno *Ulfheiðr* přejaté jako strus. *Lybedb* nebo místní jméno *Ulpiana* z území dnešního Kosova, jež pokračuje v sch. adaptaci *Lipjan* (viz Shevelov 1964: 399, §27.7, jenž zvažoval, že hypotetická forma **ūrb^hā* by měla být ... ‘pozdní inovací; jinak, v případě staršího původu by slovo muselo mít před **ū* protetické *v*’). Szemerényi (1967: 13) přijal v principu Jakobsonovo řešení, ale současně i námitku Shevelova ohledně protetického **v-*. Namísto první komponenty **ūr-*, jež by implikovala finální formu ⁺*vryba*, preferoval hypotetický slovanský protějšek balt. **iūr-* > lit. *jūra* ‘moře’, pl. *jūros*, var. *jūrė*, pl. *jūrės* & *jūria*, pl. *jūrios*, lot. *jūra* či *jūra* ‘moře; velké jezero’, prus. nom.pl. **iuriay* ‘sea’ (Vokabulář z Elbingu: *luriay* ‘Mer’ = ‘Meer’, acc.sg. *iūrin* v Enchiridionu: *en urminan iūrin* ‘v Rudém moři’; dále sr. arm. *ġowr* ‘voda’ (Smoczyński 2018: 458–459). Szemerényi (l.c.) předpokládal, že modifikovaná praforma **iūr-b^hā* by se transformovala do sl. **jryba* a dále automaticky do známé podoby **ryba*.

2.7.0. Toporov (1960: 5–11) spekoval o možné souvislosti sl. **rŷba* a hypotetického baltského adjektiva **rumbā* ‘kropenatý, skvrnitý’, jež rekonstruoval na základě lit. *rumbā* či *ru̯mbas* ‘šrám, jizva; zářez, vryp, vrub’, přeneseně též ‘lem, obruba’, vedle *raĩbas* ‘pestrý, kropenatý’ a r. *rjabój* ‘kropenatý’. Předpokládaný sémantický vývoj je ilustrován všeobecně přijímaným příkladem slovanského ichthyonama **pŷtroǵb*/**pŷtroǵa* ‘pstruh’, jež má původ v adj. **pŷstrŷ* ‘pestrý’. Ohledně netriviální korespondence balt. **CuNC* vs. sl. **CyC*, Toporov, následován Otkupščikovem (1974: 12), hledal oporu v lit. *lũnkas*, lot. *lũks*, prus. *lunkan* ‘lýko’ oproti sl. **lyko* id. (Trautmann 1923: 163). Orel (1995: 167–168) se pokusil demonstrovat, že tento vývoj je regulérní pro slovanské akcentologické paradigma **a** (akut), odpovídající litevskému akcentologickému paradigmatu 1, zatímco v ostatních paradigmatech se zachovává ‘tradiční’ korespondence balt. **CuNC* vs. sl. **CpC* a **CiNC* vs. **CpC*.

Komentář:

2.7.1. Sémantické paralely ilustrující motivaci ichthyonym založených na významu ‘kropenatý’ byly diskutovány výše v §2.2.1.

2.7.2. Lit. *rumbā* či *ru̯mbas* odpovídá psl. **rŷbiti* > sch. *rúbiti* ‘rozsekat, rozkrájet’, stol. *rębić* ‘pokácet, rozsekat na kusy’, rus. *rubit’* ‘rozsekat, pokácet; stavět z klád’ aj., a dále střdn. *rump*, něm. *Rumpf* ‘trup’ (Smoczyński 2018: 1080; Pokorny 1959: 864–865), zatímco *raĩbas* je příbuzno lot. *raĩbs* ‘pestrý, skvrnitý’, prus. [EV] *roaban* ‘pruhovaný’, vedle lit. slovesa *ribėti* ‘zářit, třpytit se’; ukr. *ribyj* ‘barevný’ a dále stir. *riab* f. ‘pruh, proužek’ < **reĩb^hā-* (Smoczyński 2018: 1053; Mažiulis 2013: 792; Pokorny 1959: 859; Trautmann 1923: 236), zatímco r. *rjabój*, spolu s ukr. *rjabýj*, br. *rjaby* ‘kropenatý, skvrnitý’, odrážejí psl. **rębъ* (Trautmann 1923: 104). Je zřejmé, že tu vystupují dva různé kořeny s odlišnou sémantikou, konkrétně **remb-* ‘sekat’ a **reĩb^h-* ‘být pestrý či kropena-

tý', s variantou **rimb^h-*, jež představuje prezétní formu kořene **rejb^h-* s nazálním infixem.

2.8.0. Seebold (1985: 449–450) aplikoval ke slovu **ryba* svou koncepci 'ryby' jako 'potravy' a interpretoval ji jako **urūb^hā* 'polévka, příkrm', sr. lit. *išvora* 'polévka', lot. *vārs* 'polévka, zeleninová příloha', vše od ie. slovesa **uerH-* 'být horký', v baltoslovanštině 'vařit' (Kümmel, LIV 689).

Komentář:

2.8.1. Seeboldův (1985: 443–444) hlavní argument ve prospěch odvození obecného termínu 'ryba' od 'jídla' se opírá o mod. ř. ψάρι 'ryba', starší ὀψάριον, z ὄψων 'připravené jídlo', a indoírán. **matsiā-* 'ryba', jež spojoval s gót. *mats*, stisl. *matr*, stsas. *meti* 'jídlo', vedle stang. *metsian* 'jíst' aj.

2.8.2. Indoírán. **matsiā-* 'ryba' může být vysvětleno jiným způsobem – viz §2.6.1.

2.8.3. Nejslabší stránkou Seeboldovy etymologie je předpokládání vnitřní struktura hypotetického východiska, která je zcela umělá a neodpovídá stavbě slova, neboť ani na slovanské, ani indoevropské úrovni není znám sufix **-ūb^h-*. V několika ie. větvích se objevují formy na **-ub^h-*, jež mají svůj původ v *u*-kmenech, rozšířených *b^h-*sufixem, např. ř. ἄργυρος či gót. *harduba*, *agluba* (Brugmann 1906: 387). Ve slovanštině jsou odvozeniny na **-b^h-* omezeny na sufixy **-bb-/*-ob-/*-eb-/*-qb-* (Sławski 1974: 61–62).

2.9.0. Paliga (2015) se pokusil vysvětlit sl. **ryba* s pomocí rum. *roabă* 'kolečko, trakař', jemuž připsal substrátový původ. Pro slovanské generické slovo 'ryba' předpokládal primární sémantickou motivaci 'oblá'.

Komentář:

2.9.1. Sémantická motivace 'oblý, kulatý' je pro některé druhy ryb zcela transparentní v takových případech jako r. dial. *obla*, *vobla*, *bobla* 'plotice / Rutilus rutilus', ukr. *bíbla*, *bíblja*, br. *oblak*, *oblak*, pol. *obla*, *wobla*, *wobla* 'Rutilus rutilus caspicus' (Usačeva 1975: 71–72), doslova 'oblá, kulatá', sr. bulh. *óbāl*, srb. *öbal*, ch. *öbao*, č. *oblý*, pol. *obly*, ukr. *víbylj*, rus. dial. *óblyj* etc.

2.9.2. Rum. *roabă* 'kolečko, trakař' bývá obvykle vykládáno jako adaptace některých slovanských forem typu stsl. *rabъ* 'otrok, nevolník, sluha', bulh. *rab*, sch. *răb* id. aj. (Ciorănescu 2007: 668, n. 7226; Vykypl, ESJS 12: 743). Paliga tuto etymologii zná a nenabízí žádný argument k jejímu vyvrácení, nemluví o zásadním rozdílu mezi kořenovými vokály: sl. **-y-* a rum. *-oa-*.

3.0. Posuzujeme-li všech devět dosud publikovaných etymologií, je zřejmé, že se všechny opírají o více méně akceptovatelné sémantické paralely. Pouze jediná však nevykazuje problémy s fonetickými korespondencemi, konkrétně historicky nejstarší pokus zde diskutovaný v §2.1.: z.germ. **rūbō* v Kroonenově rekonstrukci přesně odpovídá sl **ryba*¹³.

¹³ Ačkoliv z.germ. **rūbō* a sl. **rŕba* jsou na první pohled doslova izomorfní, délka kořenového vokálu patrně vznikla nezávisle – v germánštině v paradigmatu *n*-kmenů s *u ~ ū*

Jeden z největších specialistů na poli slovanské etymologie, Max Vasmer (1950: 453), komentoval etymologie 2.1. & 2.4. následovně: ‘Die alte Bezeichnung des Fisches im Idg. liegt wohl in griech. ἰχθύς : lit. *žuvīs* vor. Die slavische Entsprechung dazu müßte **zъvb*¹⁴ lauten. Man könnte denken, daß dieser Name aus Tabu-Rücksichten geschwunden ist, weil **zъvb* zu sehr an *zъvati* ‘rufen, nennen’ anklang und die Befürchtung aufkommen konnte, daß der Fisch diesen Namen verstehen würde. Daher m. E. der Ersatz durch ein anderes Wort *ryba*, das schon seit langem mit ahd. *rūppa*, *rūpa* ‘Raupe’, auch ‘Quappe’ verglichen wird. Vgl. auch nhd. *Aalraupe* Nicht glücklich erscheint mir der Gedanke Vaillant’s ..., der *ryba* von *Raupe* trennt und es zu *ryti* ‘graben’ stellt. Er muß für *ryba* eine nirgends bezeugte Bedeutung ‘Fischfang’ annehmen und kann doch nicht beweisen, daß das ‘Graben’ oder ‘Wühlen’ vom Standpunkte des Menschen eine besonders charakteristische Tätigkeit eines Fisches darstellt.’

3.1. Je zřejmé, že Vasmer favorizoval etymologii zde představenou v §2.1. Nicméně, jeho skepse ohledně ‘kopající’ etymologie by mohla být eliminována, pokud bychom zdrojové sloveso, podle Vaillanta psl. **ryti*, zaměnili za hypotetický slovanský protějšek litevského slovesa *rūbti*, -ū, -iaū ‘kopat, hrabat, prohrabat’; sr. také *ruōbti* ‘dloubat, kopat, hrabat, prohrabat’, *išruōbti* ‘vyhloubit’, *yszraubtas* ‘vyrytý’ (obě Daukantas včetně historické ortografie druhého slova), lot. *rubināt* ‘udělat zářez, vroubkovat, udělat díru’, *rūobīt* ‘vroubkovat, vysekávat zářezy, hloubit, rozbít na kusy’ (Smoczyński 2018: 1109; Fraenkel 1962–1965: 749; ME 3: 552). Zubatý (1894: 410) se pokusil přidat sch. *řbina* ‘střep’, za předpokladu, že pochází z **řbina*, ale v některých sch. dialekttech je doložen tvar *hřbina* s počátečním *h-*, které má oporu v bulh. *xārbel*, *xrābav* ‘zub na noži; střep’ (Skok 1: 685). Je tedy zřejmé, že původní je psl. **xъrbina*.

3.2. Východobaltský slovesný kořen **rub-/raub-* ‘(vy)kopat, (vy)hloubit’ lze promítnout do ie. kořene **reub^h*-. Lze najít i jeho příbuzné v dalších ie. větvích, ač bývají spojovány s jinými etymony: s.germ. **raubō-* ‘jáma’ > stisl. *rauf* f. ‘rokle, propast, jáma’, faer. *reyv* f. ‘vzadu, zadek’, elf. *rov* f. ‘ocas; vzadu’, dán. *røv* c. ‘vzadu’ (Kroonen 2013: 406 zde vidí deriváty slovesa **reufan-* ‘lámat’, které pak spojuje se sch. *rupa* ‘jáma’) a točh. A *rāp-*, B *rāp-* ‘kopat, orat pluhem’ (Adams 2013: 574: s het. *terepp-* ‘převracet půdu, orat pluhem’ z ie **drepp-* ‘škrábat, trhat, rvát’, zatímco Kloekhorst 2008: 871–872 preferuje jako ie. východisko

alternací (Kroonen 2011: 267–296), ve slovanštině ve slovesných paradigmtech, sr. stsl. *дъхнѣти* ‘fouknout’ vs. csł. *dýšati* ‘dýchat’ nebo csł. *сѣпо* vs. stsl. *sypljō* ‘sypu’ (Kümmel, LIV 160, 540).

¹⁴ Původní kořen může být zachován ve sl. odvozenině **zъvено* > pol. (*d*)*zwonko* ‘kus ryby’, stpol. *zwono* ‘kus ryby podélně rozříznutý’, r. *zvenó* id. (Vaillant 1936: 190: .. a proposé de voir dans le mot *zveno* un vestige de l’ancien nom slave du poisson apparenté au lituanien *žuvīs*; Id. 1938, 246–48; Smoczyński 2003: 106–108: z nedoloženého adj. **zъv-enъ* ‘rybí’; skepticky VasmerEt 2: 86–87).

**trep-* ‘otáčet’, z něhož však nelze odvodit tocharská slovesa – před *r* zde odpadá regulérně ie. **d*, nikoliv ale **t* – viz Malzahn 2010: 812–813).

3.3. V žemaitské litevštině je známo ichtyonymum *rubūlis* ‘hrouzek obecný / *Gobio gobio*’ (čeled’ kaprovití – *Cyprinidae*), jež je utvořeno od slovesa *rūbti* ‘kopat, hrabat, prohrabat’. To znamená, že *rubūlis* označuje rybu, jež se prohrabuje v písku na dně řeky (Smoczyński 2018: 1109; Urbutis 2009: 161). Tuto transparentní etymologii lze aplikovat i k vysvětlení z.germ. **rūbō* ‘housenka; mník’ a psl. **ryba* z téhož kořene **reub^h*- ‘kopat, hrabat’ (§3.2.) jako ‘hrabající’ tvory.

4. V baltsko-finských jazycích je známo podobné ichtyonymum **rāpū-* ‘bělice’: fin. *rāāps* (-ykse-kmen) ‘bělice / *Salmo albula*’, karel.-olon. *reāpōi*, *riāpōi* ‘malé druhy bělice’, ludi *riāpūz*, *rūōpūs* id., veps *rāpus*, *rāpuz* id., est. *rābus* ‘*Coregonus muraenula*’, liv. *repšas*, *repš* ‘*Salmo muraenula*’; fin. > saami: N *rāvēs*, I *rāevas*, Ko. *rievas*, *rie^hppōs*, Kld., T. *rie^hpas* ‘bělice’; dále fin. > švéd. *rāps*, *rebox* aj., a liv. > lot. *rēps*; ludi či veps > r. dial. *rjāpuška*, *rjapuxa*, *rjapuksa* (SKES 923; Sebestyén 1935: 52, n. 51; Thomsen 1890: 275). Je lákavé vidět zde reflex nedoloženého baltského protějšku germánských a slovanských forem diskutovaných výše, který by bylo možno rekonstruovat v podobě **rūbā-* či **rūbē-*, pokud při jeho adaptaci baltsko-finským prajazykem proběhla i metateze.

Shrneme-li výsledky předchozí diskuse, z devíti dosud předložených etymologických pokusů se jako slibné jeví dva, § 2.1. a modifikované v §2.4. Ač se na první pohled vzájemně vylučují, při detailní analýze dovolují závěr, že představují dvě stránky jediného řešení. To spočívá ve výchozí ideí ‘hrabajícího živočicha’. Tento primární význam lze vztáhnout jak k z.germ. **rūbō* ‘housenka; mník’, tak ke sl. **ryba*, původně zřejmě konkrétní druh, pro něhož je charakteristické ‘hrabání’ na dně řek či jezer. Oba lexémy lze tak odvodit z téhož ie. kořene **reub^h*-, jenž má pokračování v baltském slovese **rub-/raub-* ‘(vy)kopat, (vy)hloubit’. Odtud pochází i litevský novotvar *rubūlis* ‘hrouzek obecný / *Gobio gobio*’ jako příklad ryby, která se hrabáním na dně vyznačuje. Toto ichtyonymum pak mohlo vytlačit očekávaný baltský protějšek slovanských a germánských forem, který lze rekonstruovat v podobě **rūbā-* či **rūbē-*. Ač není přímo doložen, baltskofinské **rāpū-* ‘bělice’ může být jeho adaptací.

Poznámka 1: Danilevič (2002: 208, fn. 8) částečně předjímal ideu vysvětlit sl. **ryba* prostřednictvím litevského slovesa *rūbti* s tím rozdílem, že zdůraznil jeho sekundární význam ‘činit nerovným, hrubým’. Předpokládal, že slovo **ryba* původně označovalo kaprovitou rybu (*Cyprinidae*), pro kterou jsou charakteristické výrůstky. Ač tento předpoklad není úplně transparentní vzhledem k sémantice slovesa *rūbti*, stejná sémantická motivace je zřejmě aplikovatelná i pro germánské ‘housenky’.

Poznámka 2: Václav Machek (1968: 526) akceptoval, že psl. **ryba* a něm. *-raupe* ‘mník’ (bez ‘housenky’!) patří k sobě, viděl v nich však stopy ‘praeurop-

ského' substrátu. To je samozřejmě legitimní možnost, i když se neopírá o srovnání s případnými příbuznými hypotetického substrátového jazyka. Posuďme, zda lze takové příbuzenstvo identifikovat v jediném dosud existujícím předindoevropském jazyce Západní Evropy, baskičtině. Pro 'rybu' zde nalezneme jediný výraz, který se mezi dialekty¹⁵ příliš neliší: Araba, Gipuzkoa, Salazar, Aezkoa *arrai* (též 'pstruh'), Bizkaia, Navarra, Lapurdin, Baztan *arrain*, Zuberoa *arrāñ*, vše 'ryba', jen v nářečí údolí Salazar a Aezkoa též 'pstruh', vše z prabask. *aRani (Trask 2008: 106). Je zřejmé, že jakékoliv srovnání se slovanskou 'rybou' je odsouzeno k neúspěchu, i kdybychom nasadili pověstnou Machkovu kreativitu ohledně hláskových změn. Snad větší naději na úspěch by mělo srovnání s označením jiného, alespoň částečně vodního živočicha, 'mloka' (ale též 'štíra'): Gipuzkoa *arrubi* 'mlok, štír', Horní Navarra (Irun, Ondarrabia) *arrobio* 'mlok', (Oyarzun) *arrobi* 'štír', Dolní Navarra *harrobi* 'štír', Lapurdin *harrubi* 'mlok, štír', Bizkaia (Lekeitio, Markina) *erube*, (Zornoza) *eruge* 'mlok', Zuberoa *arrogi* 'štír'. Bengtson (2017: 284, n. B.27) rekonstruuje prabask. *Herug^(w)i, ale připouští, že mohlo dojít k interferenci s prabask. *hari 'kámen'. Hypotetická složenina *hari-rug^(w)i by pak mohla označovat obojživelníka, který se rád vyskytuje mezi kameny či na skalách. Druhá složka této složeniny by pak mohla označovat primárně 'mloka' nebo též obecněji 'vodního živočicha' (tj. včetně obojživelníků). S výjimkou Václava Poláka a Theo Vennemanna patrně nikdo nepředpokládá, že by ve Střední Evropě žili Baskové. Přijmeme-li však hypotézu, že znalost zemědělství přinesly do Evropy z Malé Asie populace, mezi nimiž byli i předkové Basků, lze připustit, že bezprostřední předindoevropský substrát ve Střední Evropě mohl být tvořen vzdálenými příbuznými dnešních Basků i antických Akvitánců a Iberů (blíže viz Bengtson 2017: 453–460; Blažek 2018: 6–8). Tolik tedy k prověření 'praeurovské' hypotézy v duchu Václava Machka, ale na základě současné úrovně poznání. Je zřejmé, že etymologie v článku preferovaná, jež se opírá o baltoslovansko-germánská data, jasnou fonologickou stránku, morfologickou strukturu i srozumitelnou sémantickou motivaci, by v konkurenci se substrátovou alternativou měla obstát.

¹⁵ Dialekty jsou pojmenovány podle konkrétních území, proto velká písmena.

Zkratky

alb. – albánský
 ang. – anglický
 arm. – arménský
 avest. = avestský
 balt. – baltský
 bask. – baskický
 bf. – baltsko-finský
 br. – běloruský
 buddh. – buddhistický
 bulh. – bulharský
 csł. – círekevně slovanský
 č. – český
 čeč. – čečenský
 d- – dolno-
 dán. – dánský
 duryň. – duryňský
 elf. – elfdalský
 est. – estonský
 faer. – faerský
 falc. – falcký
 fin. – finský
 fr. – francouzský
 germ. – germánský
 gót. – gótský
 gruz. – gruzinský
 h- – horn-
 het. – hetitský
 ch. – chorvatský
 chot. – chtano-sacký
 chw. – chwarezmijský
 ie. – indoevropský
 ir. – irský
 írán. – íránský
 isl. – islandský
 ital. – italský
 karel. – karelský
 kaš. – kašubský
 kelt. – keltský
 klas. – klasický
 kym. – kymerský
 lat. – latinský
 lit. – litevský
 liv. – livonský

lot. – lotyšský
 luž. – lužický
 maď. – maďarský
 mak. – makedonský
 ml. – mlado-
 mod. – moderní
 nach. – nachský
 něm. – německý
 niz. – nizozemský
 olon. – olonecký
 oset. – osetský
 p- – pra-
 parth. – parthský
 pers. – perský
 pol. – polský
 pomslv. – pomořansko-slovinský
 prov. – provensálský
 prus. – pruský
 r. – ruský
 rum. – rumunský
 ř. – řecký
 s. – severní
 sch. – srbochorvatský
 skt. – sanskrt
 sl. – slovanský
 slk. – slovenský
 sln. – slovinský
 sogd. – sogdský
 srb. – srbský
 st- – staro-
 sthn. – starohornoněmecký
 stř- – středo-
 střdn. – středodolnoněmecký
 střhn. – středohornoněmecký
 toch. – tocharský
 ukr. – ukrajinský
 v. – východní
 véd. – védský sanskrt
 veps. – vepský
 vot. – votský
 z. – západní
 zor. – zoroastrijský.

References

- Abaev V.I., 1958–1995, *Istoriko-etimologicheskii slovar' osetinskogo yazyka*, Vol. 1, Moskva ; Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk; Vol. 2–4, Leningrad: Nauka; Vol. 5, Moskva: Institut yazykoznaniya RAN. [Абаев В.И., 1958–1995, *Историко-этимологический словарь осетинского языка*, т. 1, Москва ; Ленинград: Издательство Академии наук; т. 2–4, Ленинград: Наука; т. 5, Москва: Институт языкознания РАН].
- Adams D.Q., 1985, *PIE *lokso-* '(anadromous) brown trout' and **kokso-* 'groin' and their descendants in Tocharian: A coda to the Lachsargument, "Indogermanische Forschungen. Zeitschrift für Indogermanistik und historische Sprachwissenschaft / Journal of Indo-European Studies and Historical Linguistics", Bd. 90., S. 72–78.
- Adams D.Q., 2013, *A Dictionary of Tocharian B* (Revised and Greatly Enlarged), Vol. 1–2, Amsterdam ; New York: Rodopi.
- ALEW = *Altltitaisches etymologisches Wörterbuch*. Unter Leitung von W. Hock und er Mitarbeit von E.-J. Bukevičiūtė und Ch. Schiller bearbeitet von R. Fecht, A.H. Feulner, E. Hill und D.S. Wodtko, Bd. 1.: A–M; Bd. 2.: N–Ž; Bd. 3.: *Verzeichnisse und Indices*, Hamburg: Baar, 2015.
- Bengtson J.D., 2017, *Basque and its Closest Relatives: A New Paradigm. An updated study of the Euskaro-Caucasian (Vasco-Caucasian) hypothesis*, Cambridge (MA): Association for the Study of Language in Prehistory.
- BER = *Balgarski etimologichen rechnik*, Vol. 6: *pùskam – slovàr*², ed. M. Racheva, T.At. Todorov, Sofija: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 2002. [*Български етимологичен речник*, т. 6: *пùскam – словàр*², ред. М. Рачева, Т.Ат. Тодоров, София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2002].
- Bezljaj F., 1995, *Etimološki slovar slovenskego jezika*, knj. 3, supplemented & edited by M. Snoj, M. Furlan, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Blažek V., 2018, *Indo-European Dendronyms in the Perspective of External Comparison*, „Journal of Indo-European Linguistics“, Vol. 46, no.1–2, pp. 1–45.
- Blažek/Čeladín/Běťáková 2004 = Blažek V., Čeladín J., Běťáková M.E., *Old Prussian fish-names*, „Baltistica“, Vol. 39, no. 1, pp. 107–126.
- Boutkan/Kossmann 1998 = Boutkan D., Kossmann M., *Etymologische Betrachtungen zur Dialektgeographie von Raupe*, „Rups. Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik“, Vol. 50, no. 1, pp. 5–11.
- Brückner A., 1927 [1970], *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wiedza Powszechna.
- Brückner A., 1934–1935, *Etymologien*, „Slavia“, roč. 13, s. 272–280.
- Brugmann K., 1906, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Bd. II.1. Strassburg: Trübner.
- Ciorănescu A., 2007, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București: Saeculum.
- Danilevič 2002 = Danilevich A., *O nazvanii porody ryb karp v i.-e. yazykakh*, [In:] *Balto-slavyanskiye issledovaniya XV*, ed. V.V. Ivanov et alii, Moskva: Indrik, pp. 204–214. [Данилевич А., *О названии породы рыб карп в и.-е. языках*, [в:] *Балто-славянские исследования XV*, ред. В.В. Иванов и др., Москва: Индрик, 2002, с. 204–214].

- Darby G., 1958, *What is a Butterfly*, Chicago: Benefic Press.
- Diebold A.R., 1976, *Contributions to the Indo-European salmon problem*, [In:] *Proceedings of the Second International Conference on Historical Linguistics*, ed. by W.M. Christie, Jr., Amsterdam: North Holland Publishing Company, pp. 341–387.
- Diebold A.R., 1985, *The Evolution of Indo-European Nomenclature for Salmonid Fish: The Case of “Huchen” (Hucho Spp.)*, Washington D.C.: Journal of Indo-European Studies. – (Monograph Series ; 5).
- IEEC = *Encyclopedia of Indo-European Culture*, ed. by J.P. Mallory, Douglas Q.A., London ; Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers 1997.
- ESIJ = *Etimologičeskij slovar' iranskikh jazykov*, Vol. 1–4, ed. V.S. Rastorguyeva (Vol. 1–3), Dzh.I. Edel'man (Vol. 1–4), Moskva: Vostochnaya literatura, 2000–2011. [Этимологический словарь иранских языков, т. 1–4, ред. В.С. Расторгуева, (т. 1–3), Дж.И. Эдельман (т. 1–4), Москва: Восточная литература, 2000–2011.
- ESJS = *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, 1–21, ed. E. Havlová et alii., Praha: Academia ; Brno: Tribun EU 1989–2022.
- ESSJ = *Etimologičeskij slovar' slavyanskikh jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond*, Vol. 1–, ed. O.N. Trubachev et alii., Moskva: Nauka, 1974–. [Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд, т. 1–, ред. О.Н. Трубачев и др., Москва: Наука, 1974–].
- EWAhD III = *Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen*, Bd. 3.: *fadum – füstslag*, von A.L. Lloyd, R. Lühr et alii., Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2007.
- EWAhD VII = *Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen*, Bd. 7.: *quaderna – skazon*, von R. Lühr, mit D.S. Wodtko (Arbeitsstellenleitung), H. Bichlmeier, M. Kozianka und R. Schuhmann. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2020.
- EWAI = *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*, Bd. 1–3., von M. Mayrhofer, Heidelberg: Winter 1986–2001.
- EWU = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*, Bd. 1–2., ed. L. Benkő, Budapest: Akadémiai Kiadó 1992–1995.
- Feist S., 1913, *Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen*, Berlin: Weidmann.
- Fraenkel E., 1962–1965, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 1–2., Göttingen: Vandhoeck & Ruprecht ; Heidelberg: Winter.
- Gluhak A., 1993, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb: August Cesarec.
- Hamp E.P., 1961, *Albanian pishk ‘fish’*, „Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen”, Bd. 77., H. 3./4., S. 256–257.
- Hamp E.P., 1973, *Fish*, „Journal of Indo-European Studies”, Vol. 1, no. 4, pp. 507–511.
- Hamp E.P., 1974, *Something Fishy: pysc pyscawt, Isca. Chicago Linguistic Society Meeting 10/1*, pp. 216–220.
- Hirtz M., 1956, *Rječnik narodnih zooloških naziva*, knj. 3: *Ribe (Pisces)* [online], ed. N. Fink, Zagreb: Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti – Odjel za prirodne nauke. Dostupné z: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=196758> [citován stav z 19.05.2024].
- Hofírková/Blažek 2011 = Hofírková L., Blažek V., *Baltic loanwords in Saami*, „Acta Linguistica Lithuanica“, no. 64–65, pp. 51–64.
- Huld M.E., 1984, *Basic Albanian Etymologies*, Columbus: Slavica Publishers.
- Jakobson R.O., 1952, *On Slavic diphthongs ending in a liquid*, „Word”, Vol. 8, no. 4, pp. 306–310.

- Jakobson R.O., 1959, *Marginalia to Vasmer's Russian Etymological Dictionary*, "International Journal of Slavic Linguistics and Poetics", Vol. 1, no. 2, pp. 265–278.
- Jakobson R.O., 1962/1967, *Die urslavischen Silben ūr-, ūl-, [In:] Selected writings*, Vol. 1: *Phonological Studies*, Mouton 1962, pp. 546–549 // „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung“, H. 20/3 (1967), S. 239–241.
- Kloekhorst A., 2008, *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*, Leiden ; Boston: Brill.
- Kolomiec 1983 = Kolomiyec V.T., *Proiskhozhdeniye obshcheslavjanskikh nazvaniy ryb*, Kiyev: Naukova dumka. [Коломиец В.Т., 1983, *Происхождение общеславянских названий рыб*, Киев: Наукова думка].
- Kroonen G., 2011, *The Proto-Germanic n-stems. A study in diachronic morphophonology*, Amsterdam ; New York: Rodopi.
- Kroonen G., 2013, *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*, Leiden ; Boston: Brill.
- Leder I., 1968, *Russische Fischnamen*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- LIV = *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*. Unter Leitung von H. Rix und der Mitarbeit vieler anderer bearbeitet von M. Kümmel, T. Zehnder, R. Lipp, B. Schirmer, Zweite, erweiterte und verbesserte Auflage bearbeitet von M. Kümmel und H. Rix, Wiesbaden: Reichert 2001.
- Loewenthal J., 1927, ΘΑΛΑΤΤΑ. *Untersuchungen zur älteren Geschichte der Indogermanen*, „Wörter und Sachen. Kulturhistorische Zeitschrift für Sprach- und Sachforschung“, Bd. 10., S. 140–179.
- Machek V., 1968, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha: Academia.
- Mallory J.P., 1983, *Proto-Indo-European and Kurgan Fauna II: Fish*, „Journal of Indo-European Studies“, Vol. 11, no. 3–4, pp. 263–279.
- Mallory/Adams 2006 = Mallory J.P., Adams D.Q., *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*, Oxford ; New York: Oxford University Press.
- Malzahn M., 2010, *The Tocharian Verbal System*, Leiden: Brill.
- Maziulis V., 2013, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- McPhail/Paragamian 2000 = McPhail J.D., Paragamian V.L., *Burbot biology and life history*, [In:] *Burbot: biology, ecology, and management. American Fisheries Society, Fisheries Management Section*, Publication no. 1, eds. V.L. Paragamian, D.H. Willis, pp. 11–23.
- ME 1–4 = Mühlenbach K., Endzelin J., 1923–1932, *Lettisch-deutsches Wörterbuch*, Bd. 1–4., Riga: Lettisches Bildungsministerium / Lettischer Kultursfond.
- Meyer G., 1891, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg: Trübner.
- MhdWb = *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*, Bd. 1–2. Mit Benutzung des Nachlasses von G.F. Benecke ausgearbeitet von W. Müller und F. Zarncke, 3. Bd, Leipzig: Hirzel, 1854–1866.
- Mladenov St., 1941, *Etimologicheski i pravopisen rechnik na balgarskia knizhoven ezik*, Sofija: Hristo G. Danov. [Младенов Ст., 1941, *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*, София: Христо Данов].
- Mikkola I., 1902, *O nъkatorykhъ nazvaniyakhъ vodyanoy fauny*, „Russkiy filologicheskiy vѣstnik“, Vol. 48, no. 3–4, pp. 278–280. [Миккола I., *О нъкоторыхъ*

- названияхъ водной фауны, „Русский филологический вѣстник”, т. 48, № 3–4, с. 278–280].
- NCED = Nikolayev S.L., Starostin S.A., 1994, *A North Caucasian Etymological Dictionary*, Moscow: Asterisk Publishers.
- NIL = Wodtko D.S., Irslinger B., Schneider C., 2008, *Nomina im Indogermanischen Lexikon*, Heidelberg: Winter.
- Orel V., 1995, *Slavic *ryba ‘fish’*, „Journal of Slavic Linguistics“, Vol. 3, no. 1, pp. 164–169.
- Orel V., 1998, *Albanian Etymological Dictionary*, Leiden ; Boston ; Köln: Brill.
- Otkupščikov 1974 = Otkupshchikov Ju.V., *Litovskiy yazyk i praslavyanskiye rekonstruktsii*, „Baltistica“, Vol. 10, no. 1, pp. 7–20. [Откупщиков Ю.В., *Литовский язык и праславянские реконструкции*, „Baltistica“, Vol. 10, no. 1].
- Paliga S., 2015, *The Pre-Indo-European issue revisited. The Old Slavic heritage and its survival*, [In:] *Etymological research into Old Church Slavonic. Proceedings of the Etymological Symposium* (Brno 2014, 9–11 September 2014), ed. by I. Janyšková, H. Karlíková, Praha: Lidové noviny, pp. 299–307.
- Petersson H., 1915, *Einige Tiernamen aus Farbbezeichnungen*, „Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur“, Bd. 40., S. 81–111.
- Pinault G.-J., 2008, *Chrestomathie tokharienne. Textes et grammaire*, Leuven-Paris: Peeters.
- Pogodin A., 1895, *Něskol’ko etimologiy*, „Russkiy filologicheskii vѣstnik“, Vol. 33, no. 1–2, pp. 328–330. [Погодин А., *Нѣсколько этимологий*, „Русский филологический вѣстник”, т. 33, № 1–2, с. 328–330].
- Pokorny J., 1959, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern ; München: Francke.
- Polański K., 1976, *Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich*, zesz. 4, Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Schrader/Nehring 1923 = Schrader O., Nehring A., *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde. Grundzüge einer Kultur- und Völkergeschichte Alteuropas*, Bd. 1.: A–K, Berlin ; Leipzig: Walter de Gruyter.
- Sebestyén I.N., 1935, *Az uráli nyelvek régi halnevel*, „Nyelvtudományi közlemények“, Vol. 49, pp. 1–97.
- Seebold E., 1985, *Die Benennungsmotiv der Wörter für ‘Fisch’ in den idg. Sprachen*, [In:] *Sprachwissenschaftliche Forschungen. Festschrift für Johann Knobloch zum 65. Geburtstag*, Hrsg. H.M. Ölberg, G. Schmidt, H. Bothien, Innsbruck, S. 443–451. – (Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft ; 23).
- Shevelov G.Y., 1964, *A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic*, Heidelberg: Winter.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja*, Vol. 1–7, ed. Y.H. Toivonen et alii. Helsinki 1955–1981. – (Lexica Societatis Fennougricae ; 12).
- Skok P., 1971–1973, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 1–3, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Sławski F., 1974, *Słownik prasłowiański*, t. 1: A–B, Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Smoczyński W., 2003, *Hiat laryngalny w językach balto-słowiańskich*, Kraków: Universitas.

- Smoczyński W., 2018, *Lithuanian Etymological Dictionary*, ed. by A. Holvoet, S. Young with the assistance of W. Browne, Berlin ; Bern ; Bruxelles ; New York ; Oxford ; Warszawa ; Wien: Peter Lang.
- Svabo I.C., 1966–1970 [ms. c. 1770] *Dictionarium Færoense*, ed. by C. Matras, København: Munksgaard.
- Szemerényi 1967 = Semeren'i O., *Slavyanskaya etimologiya na indoevropskom fone*, „Voprosy yazykoznanija”, no. 4, pp. 3–25. [Семереньи О., *Славянская этимология на европейском фоне*, „Вопросы языкознания”, № 4, с. 3–25].
- Thieme P., 1953, *Die Heimat der indogermanischen Gemeinsprache*, Mainz: Verlag der Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz (*Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse*, Jahrgang 1953, Nr. 11). – Wiesbaden: Steiner Verlag.
- Thomsen V., 1890, *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog*. København: Dreyer (Vidensk. Selsk. Skr., 6. Række, historisk og philolophisk Afd. I.1.)
- Toporov V.N., 1960, *Iz praslavyanskoy etimologii* (1. ryba; 2. slěpъ), [In:] *Etimologicheskiye issledovaniya po russkomu yazyku*, vyp. 1, Moskva: Moskovskiy gosudarstvennyy universitet, pp. 5–15. [Топоров В.Н., *Из праславянской этимологии*: (1. рыба; 2. slěpъ), [в:] *Этимологические исследования по русскому языку*, вып. 1, Москва 1960, с. 5–15].
- Trask R.L., 2008, *Etymological Dictionary of Basque* [online], edited for web publication by M.W. Wheeler, University of Sussex. Dostupné z: https://www.academia.edu/2154989/Etymological_Dictionary_of_Basque_by_R._L._Trask_edited_for_web_publication_by_Max_W._Wheeler [citován stav z 19.05.2024].
- Trautmann R., 1923, *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Uhlenbeck Ch.C., 1901, *Zur deutschen etymologie*, „Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur”, Bd. 26., S. 290–312.
- Urbutis V., 2009, *Baltų etimologijos etidai*, 2. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Usacheva 1975 = Usacheva V.V., *Materialy dlya slovary slavyanskikh nazvaniy ryb*, II (*semeystvo Cyprinidae*), [In:] „*Etimologiya 1973*”, pp. 65–94. [Усачева В.В., *Материалы для словаря славянских названий рыб*, II (*семейство Cyprinidae*), [в:] „*Этимология 1973*”, с. 65–94].
- Usacheva 1976 = Usacheva V.V., *Materialy dlya slovary slavyanskikh nazvaniy ryb*, III (*semeystvo Cyprinidae*), „*Etimologiya 1974*”, pp. 81–116. [Усачева В.В., *Материалы для словаря славянских названий рыб*, III (*семейство Cyprinidae*), [в:] „*Этимология 1974*”, с. 81–116].
- de Vaan M., 2000, *Reconsidering Dutch rups, German raupe ‘caterpillar’*, „*Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik*”, Vol. 54, 151–174.
- de Vaan M., 2008, *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Leiden ; Boston: Brill.
- Vaillant A., 1929, *Slave commun* рыба, „*Revue des études slaves*“, 9, pp. 123–125.
- Vaillant A., 1938, *L'ancien nom slave du ‘poisson’* [online], „*Revue des études slaves*“, Vol. 18, no. 3–4, pp. 246–248. Dostupné z: https://www.persee.fr/doc/slave_0080-2557_1938_num_18_3_7678 [citován stav z 19.05.2024].
- Vasmer M., 1950, {Review of} Wilhelm Havers *Neuere Literatur zum Sprachtabu*, Wien: Rohrer, 1946 (= *Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften, Philos.-*

- histor. Klasse* Bd. 223., H. 5), “Zeitschrift Für Slavische Philologie”, Bd. 20, H. 2, S. 451–457.
- VasmerEt = Vasmer M., 1986–1988, *Etimologičeskij slovar’ russkogoazyka*, Vol. 1–4, translated in Russian by O.N. Trubachev, Moskva: Progress. [Фасмер М., *Этимологический словарь русского языка*, т. 1–4, перевод с немецкого О.Н. Трубачев, Москва: Прогресс 1986–1988].
- de Vries J., 1962, *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*², Leiden: Brill.
- Walde/Hofmann 1938–1956 = Walde A., Hofmann J.B., *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 1–2., Heidelberg: Winter.
- Weeks D.M., 1985, *Hittite Vocabulary: An Anatolian appendix to Buck's "Dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages": an anatolian appendix to Buck's dictionary of selected synonyms in the principal indo-european languages*, Los Angeles: University of California.
- Witczak K.T., 2004, *Romańska nazwa śliza (*lōcca) w indoeuropejskiej perspektywie*, „Studia Romanica et Linguistica Thorunensia”, Vol. 4, pp. 131–137.
- WOS 3 = *Wörterbuch der ostfriesischen Sprache*, Bd. 3.: *Q–Z*, etymologisch bearbeitet von J. ten Doornkaat Koolman, Norden: Braams 1884.
- Young/Clewer 1985 = Young G.V.C., Clewer C.R., *Føroysk-Ensk Orðabók / Faroese-English dictionary*, Peel (Isle of Man): Mansk-Svenska Publishing Co.
- Zubaty J., 1894, *Slavische Etymologien*, “Archiv für slavische Philologie”, Bd. 16., S. 385–425.

Summary

Slavic *ryba ‘fish’ in the Context of Indo-European Ichthyonymy

This contribution summarizes all published etymological attempts to explain the Common Slavic word *rǫba ‘fish’. A critical examination in the light of semantic parallels favors two proposed etymological solutions which confirm the comparison with West Germanic *rībō ‘caterpillar; burbot, eelpout’. Finally, external parallels from Balto-Fennic languages are adduced in perspective of areal interference.

Keywords: Slavic, Baltic & Germanic ichthyonymy, generic term, semantic motivation, etymology.